

BÁRTH JÁNOS

A SZÉKELY ESZTENATÁRSASÁGOK ÍRÁSBELISÉGE

AZ ESZTENATÁRSASÁG MINT ÖNSZERVEZŐDÉS

Az esztenatársaságok olyan falusi, agrárvárosi, ritkábban tanyai gazdasági szerepű önszerveződések, amelyeket juhtartó gazdák, mégpedig viszonylag kevés juhval rendelkező személyek hoznak létre, és tartanak fenn annak érdekében, hogy általa, illetve működésének keretei között megoldják juhaik legeltetését és megszervezzék a juh- tejhaszonvételt. Legtöbbször nagy múltú szomszédsági közösségek. Gyűléseik, összejöveteleik, közös tevékenységeik az esztenatársaságba szerveződött tagok jeles találkozási, beszélgetési, vígdozási alkalmai. Ezáltal könnyen magukra vonzhatják az agrárnéprajz és a társadalomnéprajz érdeklődését egyaránt.

A 18–19. századi történeti forrásokban és a 20–21. századi napi szóhasználatban a székely esztenatársaságokat leggyakrabban a *cimboraság*, a *gazdaság*, *esztenatársaság*, vagy rövidebben a *társaság* szavakkal emlegették. A régi *cimboraság* kifejezés a 20. század végi udvarhelyszéki Varságon még elevenen élt, Alcsíkban viszont az ezredforduló tájára háttérbe szorult, kiment a divatból. Az ugyancsak nagy múltú *gazdaság* kifejezés a 20. század végén és a 21. század elején is virágzott az alcsíki tájon. A kissé hivatalos ízű, ünnepélyes *esztenatársaság* kifejezés inkább az írott szövegekben fordult elő, mint a napi beszédben.

Az esztenatársaságok működését és írásbeliségük dokumentumait alább csíkszentgyörgyi-csikbánkfalvi „gazdaságok” példáján mutatom be.¹

1 Csíkszentgyörgy és Csikbánkfalva esztenatársaságairól és esztenáiról jórészt 18–19. századi források alapján igyekeztem már képet adni: Bárh 2004: 62; 2007: 65–66, 75–78, 156–157; 2012: 168–177.

CSÍKSZENTGYÖRGY ÉS CSÍKBÁNKFALVA ESZTENATÁRSASÁGAI

Csíkszentgyörgyön és a vele összeépült, illetve vele egy megyét alkotó Csíkbánkfalván az esztenatársaságok általában tizesek szerint szerveződtek (Bárth 2012). Az „általában” szót azért érdemes hangsúlyoznunk, mert a fenti megállapítás némi kiegészítésre, magyarázatra szorul.

Az újkorban Csíkszentgyörgy 3, Csíkbánkfalva pedig 5 tizesre, a két falu együtt összesen 8 tizesre tagolódott. Csíkszentgyörgy falut Háromtizes, Jenőfalva tizes, Körösmény tizes, Csíkbánkfalvát Ittkétfalva tizes, Simószege tizes, Martonos tizes, Altizes és Kotormány tizes alkotta (Bárth 2007).

Voltak olyan történelmi korszakok, amikor a két falu területén 8 esztenatársaság működött, vagyis a tizesek és az esztenatársaságok száma egybeesett. Ilyen esetben is előfordult azonban, hogy valamelyik tizesben nem alakult juhtartó „gazdaság”, ugyanakkor egy másik tizesben kettő esztenatársaság is működött, amelyeket legtöbbször a tizesrészben domináns nemzetség nevével különböztettek meg.

A csíkszentgyörgyi *megyeszéke* határozataiból látható, hogy 1812-ben és 1815-ben Csíkszentgyörgy *megyeje* területén 8 esztenatársaság működött. Martonos tizesnek, valamilyen ismeretlen ok miatt, akkortájt nem volt önálló juhtartó „gazdasága”, a háromtizesiek pedig két esztenatársaságot szerveztek, mégpedig a *Laczok Társaságát* és a *Gálok Társaságát*. Így az esztenák száma megegyezett a tizesek számával.

Körösmény tizes jegyzője 1812-ben a tizesprotokollum egyik lapjára minden kommentár nélkül rajzolt egy 8 szeletre tagoló kör alakú ábrát,² amelynek külső körmezeje a havasi esztenahelyeket, belső körmezeje a szentgyörgyi és a bánkfalvi esztenatársaságokat jelenti. A külső körmező képzeletbeli mozgatásával meghatározható, hogy egy bizonyos esztenatársaság az 1812 utáni 8 esztendőben melyik havasi területen állíthatta föl esztenáját.

A magyarországi milleniumi mezőgazdasági összeírás idején, 1895-ben Szentgyörgyön 2407, Bánkfalván 1490 juhot vettek számba (Mg. Stat. 1997: 604–605). 2003 januárjában a romániai mezőgazdasági összeírás idején Egerszék és Csinód nélkül Szentgyörgyön 1162, Bánkfalván (Kotormánnyal együtt) 533 juhot találtak az összeírók.³ Az adatokból látható, hogy Szentgyörgy népének életében nagyobb szerep jutott a juhtartásnak, mint a bánkfalvi lakosság gazdálkodásában. Háromtizes és Jenőfalva tizes juhállománya a 19. században folyamatosan emelkedett. Következésképp, egy-egy tizesen belül több esztenatársaságnak is létre kellett jönni, hogy a gazdák juhait megfelelő nagyságú *seregek*be szerveződjenek. A 20. század második felében csökkent ugyan a juhállomány, de Szentgyörgy juhtartó fölnye megmaradt Bánkfalvával szemben. Így csökkenő mértékben bár, de Szentgyörgyön megmaradt a tizesrészenként szervezett esztenák létrehozásának gazdasági alapja.

Az 1950-es évek végén, a mezőgazdaság kollektivizálása előtt 12 esztenatársaság működött és nyaranta 12 *juhsereg* szerveződött Szentgyörgy és Bánkfalva területén. Háromtizes a maga 5 esztenatársaságával vezető helyet töltött be a táj juhtartásában. Az 5 háromtizesi esztenatársaságot a következő neveken emlegették: *Külső Laczok gazdasága*, *Belső Laczok gazdasága*, *Felső Gálok gazdasága*, *Alsó Gálok gazdasága*, *Czikók és Zata gazdasága*. Utóbbinak tagja volt néhány Cziko család Jenőfalva tizes felső széléről is. Jenőfalva tizesben hagyományosan 2 esztenatársaság működött: a *Kányák gazdasága* és a *Csedők gazdasága*. Körös-

2 Az ábra közölve: Bárth 2007: 413.

3 Csíkszentgyörgy Község Polgármesteri Hivatalának irattára. Helyi statisztikák, 2003.

ményfalva, Ittkétfalva, Simószege, Martonos és Altizes egy-egy *sereget* állított. A kotormányi juhok valamelyik bányfalvi tizes, leginkább Ittkétfalva juhaihoz csapódtak.

A 21. század első éveire nemcsak a juhállomány, hanem az esztenatársaságok száma is lecsökkent. A hajdani 12 „gazdaságból” újra 8 „gazdaság” lett, mint a 19. század elején. Martonos és Simószege közösen hozott létre esztenatársaságot. Kotormány a korábbi gyakorlat szerint Ittkétfalvához társult. Altizes és Körösményfalva egy-egy „gazdaságot” működtetett. Háromtizes és Jenőfalva tizes azonban a 2000. év után is két-két esztenatársaságot mondhatott magáénak. A háromtizesieket *Lacszok gazdasága*, *Gálok gazdasága*, a jenőfalviakat *Kányák gazdasága* és *Csedők gazdasága* néven emlegették.

A 18. század második és a 19. század első felében az esztenatársaságok tagjainak juhai *seregekbe* szerveződve, fogadott juhászok: *bácsok* és *pakulárok* felügyelete alatt a nyári hónapokat az egyházközség szerepű *megye* távoli havasi legelőin töltötték. Az esztenák helyét, illetve az esztenákhoz tartozó *seregek* legelőjét a „megye” vezetői jelölték ki. A 8 esztene egy bizonyos sorrend szerint évente váltogatta a helyét. Az a „gazdaság”, amelynek esztenája és juhállománya éppen a viszonylag kedvezőtlen adottságú esztenahelyre került, rendszerint elégedetlenkedett. Így az évszázados vita az esztenatársaságok között sohasem csitult, újra és újra föllángolt, még a 21. század elején is tartott.⁴

A 20. század első felében és a 20–21. század fordulóján a fontosabb havasi területeket az ún. „nagy” közbirtokosságok birtokolták. Így, amikor szükség volt rá, a Csíkszentgyörgyi Közbirtokosság és a Csikbányfalvi Közbirtokosság adott helyet az esztenáknak, valamint a hozzájuk tartozó *juhseregek*nek.

Néprajzi visszaemlékezések szerint a 20. század első felében, azokban az esztendőben, amikor a monyasdi oldalt vetették, a juhászok elé került juhok Szent György napjától (ápr. 24.) Nagyboldogasszony napjáig (aug. 15.) a *hátsó havason*, a közbirtokosságok Moldvái elnyúló távoli havasain jártak. Nagyboldogasszonykor a „gazdaságok” elköltöztették az esztenákat azokra a havasi területekre, ahol sok magántulajdonban lévő irtáskaszáló tarkította az erdőket. A kaszálótulajdonosok versengtek azért, hogy „*feltarthassák a juhseregek trágyáját*”. Más szóval: licitáláson nyertek jogot arra, hogy az egyik esztene bizonyos ideig birtokukra települjön, és ezáltal a juhok alaposan megtrágyazzák a kaszálójukat. Szent Mihály nap (sept. 29.) táján a pásztorok hazahajtották a juhokat a faluba. „*Szétverték a seregeket*”. 2-3 napig a családok viselték az állatok gondját, majd az esztenatársaság új pásztor fogadott, aki Katalin napig (nov. 25.) legeltette a nyáját a falu közelében. A juhok őszi jártatása olyan birtokokon történt, amelyeknek gazdái fizettek az esztenatársaságnak a föld megtrágyázásáért.

Azokban az esztendőben, amikor a tizeserdők felőli oldalt vetették és a monyasdi oldal a nyomásos gazdálkodás ugarfordulója lett, a juhok aug. 15-ig az ugarokon legeltek. Például a háromtizesi *seregek* a *Monyasd pataka* völgyében, a jenőfalvi juhok a *Bor patakában* jártak. A gazdák fizettek az esztenatársaságoknak azért, hogy a juhok ugarnak hagyott szántóikon, kaszálóikon legelésszenek, pihenjenek és közben trágyázzanak. Az ilyen, alaposan megtrágyázott szántót ősszel búzával vetették be. Nagyboldogasszony (aug. 15.) táján a *seregeket* az Űz-völgybe hajtották, ahol a közbirtokosság területein, részben pedig magánbirtokokon legeltek. Szent Mihály napján (sept. 29.) a juhok hazatértek a faluba. Katalin napig (nov. 25.) ugyanúgy jártak a falu közelében, mint az előző esztendőben.

4 E sorok írója 2006. április 21-én a csíkszentgyörgyi *Néptanács* épületében végighallgatta a szentgyörgyi és bányfalvi *eszténabírák* több órás vitáját. A néha durvának is mondható harcos szócsaták az esztenahelyek körül folytak, miként az előző két évszázad vitatkozásai általában. A haragos eszténabírák mérge akkor szállt alább, amikor egyikük javaslatára kollektíven elindultak egy közeli kocsmá felé, hogy megöntözzék a hosszú vitában kiszáradt torkukat.

ESZTENATÁRSASÁGOK ÉS TIZESEK

Az esztenatársaság élén választott tisztségviselő állt, akit *esztenabíró*ként emlegettek. Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván, ahol a 20. században is eleven társadalmi szerveződésként éltek a nagy múltú *tize*sek, az esztenabíró tizesbeli tisztségviselő volt. Tizesbeli de nem a tizesé. Bár az esztenák tizesenként vagy tizesrészenként szerveződtek, az esztenabírót nem a tizes választotta, hanem az *esztenatársaság*, a *cimboraság*, a *gazdaság*, amely gazdasági szerveződésként működött a tizesben. Tulajdonképpen két vagy több mellérendelt szerveződéstről volt szó. Adva volt a tizes, mint települési, társadalmi, öngazgatási egység. Vele párhuzamosan működött a juhtartó gazdákat tömörítő egy vagy két esztenatársaság, amely tagságát tekintve lefedte a tizest. Világosan szólva: az esztenabíró esztenabírói minőségében nem volt alárendeltje a *tizesbíró*nak. Ellenben gazdaként, tilalmashoz való jogot birtokolva, tizestagnak számított, és a főerdőbíró parancsára is vonatkozott. A *főerdőbíró* gazdaként legtöbbször tagja volt az esztenatársaságnak, és ilyen minőségében figyelnie kellett a juhtartó gazdaságot vezető *esztenabíró* utasításaira, felhívásaira.

A tizestagok óriási többsége juhbirtokosként esztenatársasági tagnak mondhatta magát. Fordítva ugyanez volt a helyzet. Az esztenatársaságok tagjai a tizesben élvén és gazdálkodván, jobbára a tizestagok közé tartoztak. Természetes dolognak számított, hogy egy földet, jószágot birtokló székely gazda a hét egyik estéjén tizesgyűlésen vett részt, ahol a tizestilalmas ügyeiről döntött, a következő nap esetleg utat javított közmunkaként a tizesbíró parancsára, a hét második felének egyik estéjén esztenatársasági gyűlésen vett részt, ahol a nyári juhpásztor személyéről döntött, a következő nap pedig néhány társával deszkából összeállított esztena-alkatrészeket szekerezett a havasba az esztenabíró rendelkezése értelmében.

Mindebből következik, hogy az *esztenabíró*, mint a tizes esztenatársaságának vezetője, a tizesbeli juhok nyári és őszi tartásának szervezője a tizesben és a tizesért működő választott tisztségviselők sorába tartozott, annak ellenére, hogy nem a tizesgyűlés választotta meg, és nem a tizes bízta meg feladatának végzésével.

A tizesjegyzőkönyvekben és más tizesiratokban fölöttébb kevés szó esett a juhtartó esztenatársaságok belső ügyeiről. Ez érthető, hiszen a juhtartó gazdaság, ha tizezzsabatba határok keretei között szerveződött is, független volt a tizestől, mint szervezettől. A tizesjegyzőkönyvbe a tizesbíró által irányított tizes ügyeit jegyezték föl. Az esztenabíró által vezetett esztenatársaság, még ha egy működött is belőle a tizes területén, a maga ügyeit a saját írásbelisége útján rögzítette. Az általam áttanulmányozott 7770 oldalnyi tizesjegyzőkönyvben és tizesiratban egy helyen került elő egy-két érdemleges adat esztenatársaság működéséről, mégpedig Körösmény tizes 1780–1864 közötti jegyzőkönyvének 1842–1843 körüli bejegyzéseiben. Akkortájt különös személyi összefonódás jöhetett létre a tizes és a „gazdaság” vezetősége között, mert a tizes jegyzőkönyvébe bejegyezték néhány esztenatársasági dokumentumot. (Bárh 2007: 75, 354–355.)

A FELSŐ CZIKÓK ÉS ZATA GAZDASÁGÁNAK ÍRÁSBELISÉGE

A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi esztenatársaságoknak, mint a tizesek keretében működő gazdasági szervezeteknek a 20. században és a 21. század elején volt saját adminisztrációjuk, írásbeliségük. Korábbi irataik ezidáig nem kerültek elő. Elvileg bármikor előkerülhetnek (vö. Ujvári 1993: 85–86), bár jóval pusztulékonyabbak voltak, mint például a faluközösségek és a tizesek eleve megőrzésre szánt protokollumkönyvei, szerződesei, levelei.

Az évenként, kétévenként változó *esztenabírók* és esztenatársasági jegyzők kézről kézre adták az esztenatársaság jegyzőfüzetét, iratait. Míg a faluközösségek és a tizesek általában nyomdákból, könyvkötő műhelyekben készítettet, keményfedelű, bőrkötésű protokollumkönyvekbe írták jegyzőkönyveiket, szerződéseiket, addig az esztenatársaságok jóval egyszerűbb füzeteket használtak följegyeznivalóik megőrkítésére. Utóbbiak nehezebben álltak ellent a kézről kézre adás viszontagságainak, a kedvezőtlen tárolási körülményeknek, mint a megbecsültebb, keményfedelű falujegyzőkönyvek és tizesprotokollumok.

A 21. század első évtizedében több csíkszentgyörgyi esztenatársaság jegyzőfüzete is járt a kezemben. Ezek az éppen használatban lévő, különálló papírlapokkal is telerakott, viseltes külsejű, „aktuális” füzetek jobbára az 1990-es és a 2000 utáni évekből tartalmaztak jegyzőkönyveket, elszámolásokat, pásztorokkal kötött szerződéseket.

Különösen sokat forgattam a Jenőfalva tizesbeli „Csedők gazdasága” jegyzőfüzetét,⁵ amelynek címlapján a következő hivataloskodó cím olvasható: *Csíkszentgyörgy Jenőfalva al-sógazdasági nyilvántartó füzet, 1996. II. 12.* Ebben a legtöbb feljegyzés olyan „jegyzőkönyv”, amely az esztenatársaság összejövetelein, gyűlésein készült. Közülük is kiemelkednek a tavaszi és az őszi juhpásztorokat megfogadó megállapodások jegyzőkönyvi keretbe foglalt, írott szövegei. Figyelemre méltóak az esztenatársasági névsorokat és a juhszámokat tartalmazó „juhgyűjtő” ívek, valamint a sok „népi terminológiát” és áldomásívási alkalmat megőrkítő számadási táblázatok. A kutató érdeklődésére tarthatnak számot a lerajzolt és leírt juh-füljegyek.

Sokáig úgy tűnt, hogy legnagyobb igyekezetem ellenére sem kerül elő a 20. század végénél régebbi esztenatársasági jegyzőfüzet Csíkszentgyörgy területén. 2007-ben azonban nyomozásaimat némi siker koronázta. Kasza József idős néprajzi adatközlő menyje, Kasza Józsefné Kánya Ella egy tavaszi délután érdeklődésemre megmutatta néhai apja, Kánya Zakariás Háromtizesbeli, *zatai* házát, ahol egy olyan esztenatársasági jegyzőfüzetre leltem, amely a 20. század közepén, 1950 és 1960 között volt használatban.⁶

A Kánya Zakariás (1925–1985) (csíkszentgyörgyi utcai szóhasználatban: *Kánya Zakar*) hajdani háromtizesi esztenabíró hagyatékából előkerült jegyzőfüzet kiváló példája a 20. századi székelyföldi esztenatársasági írott dokumentumoknak. Címe: *A felső Czikók és Zata tíz gazdaságának jegyzőkönyve*. 1950. április 6-án kezdték vezetni és 1960-ban írtak bele utoljára. 80 oldalnyi feljegyzést tartalmaz. A viszonylag masszív, eredetileg pénzügyi elszámolásokra fogalomba hozott kötetet egy bejegyzés tanúsága szerint ifjabb Bors Lajos

5 Ezúton köszönöm András József esztenabírónak és Péter Zoltán esztenajegyzőnek, hogy 2006 áprilisában hozzájárultak a „nyilvántartó füzet” tanulmányozásához, lemásolásához.

6 A *Zata* falurész 324. számú házában, egy használaton kívüli szobában Kánya Zakariás fia, Kánya Zoltán, Kánya Ella testvére őrizte 2007-ben az esztenatársasági dokumentumot. Köszönöm Kánya Ellának, hogy családja megengedte számomra a füzet tanulmányozását és lemásolását.

esztenatársasági jegyző adományozta az esztenatársaságnak 300 lej értékben *elismertetés díjában*.⁷

Az 1958. május 1-jén tartott esztenatársasági gyűlés jegyzőkönyve megemlékezett arról, hogy a községi elöljáróság hatalmi szóval egyesítette az „alsó Czikók gazdaságát” a „felső Czikók és Zata gazdaságával”. A kényszeredetten, ímmel-ámmal végrehajtott néptanácsi parancs tulajdonképpen az életképebb „felső” gazdaságba olvasztotta az „alsó gazdaságot”. A felső Czikók és a Zata falurész gazdái nem örültek az erőszakolt frigynek. A maguk gazdaságát „ősi törzs-gazdaság”-nak nevezték. A *Néptanács* által kitalált és végrehajtott formális egyesülés miatt a „felső Czikók és Zata gazdasága” számára indított jegyzőfüzet 1958 és 1960 között valójában az egyesült „Czikók és Zata gazdasága” jegyzőfüzetévé alakult át.

Fentebb a dokumentum címeiként idézett hosszú névtől függetlenül a napi beszédben és a dokumentum belső lapjain a jegyzeteket hátrahagyó háromtizesi esztenatársaságot a 20. században leginkább a *felső Czikók és Zata gazdasága*, 1958–1960-ban *Czikók és Zata gazdasága* névvel illették. Fennmaradt írott dokumentumai alkalmasnak látszottak arra, hogy jelen tanulmányom és forrásközlésem alapját képezzék.

A *felső Czikók és Zata gazdasága* esztenatársasági jegyzőfüzete képet ad arról, hogy egy 30-40 juhsgazdát összefogó, nyaranta 100-130 fejősjuhot esztenára hajtó „gazdaság” miként gazdálkodott; milyen bevételei, milyen kiadásai voltak; hogyan, milyen feltételekkel fogadott pásztorot; miként szervezte meg a juhok nyári legeltetését, őszöltetését, szózását; hogyan bonyolította le a trágyaeladási árverezéseket; miként szervezte meg az eszténa építményeinek szállítását; hogyan gyűjtött tagjaitól hozzájárulást a kiadások fedezésére, elsősorban a pásztor bérére; miként részesítette tagjait a juhok tejhasznából.⁸

Az esztenatársaság viszonylag sűrűn, mindenestre évente többször tartott közgyűlést az esztenabíró házában. Ez a vonás emlékeztet a tizesek közgyűléseire, miként a feljegyzések szóhasználata, nyelvezete, stílusa is a tizesjegyzőkönyvek világát idézi. Az esztenatársaság jegyzője, amikor a gyűlések jegyzőkönyvét és az esztenabíró számadását papírra vetette, a 20. század közepéig rendszeresen vezetett tizesjegyzőkönyveket tekintette példának. Talán maga is írt az 1940-es években efféle tizesfeljegyzéseket.

A felső Czikók és Zata gazdasága 1950–1960. évi jegyzőfüzetében, illetve a füzetbe helyezett lapokon többféle „műfajú” szöveg olvasható: 1. Jegyzőkönyv, 2. Pásztorfogadási egyezség, 3. Számadás, 4. Füljegy-kimutatás, 5. „Gyűjtési” kimutatás, 6. Árverési jegyzőkönyv, 7. Jегyzék. Alább néhány mondat erejéig egyenként foglalkozom ezekkel az irományfajtákkal.

JEGYZŐKÖNYV

Az esztenatársaság jegyzőfüzetében 1950 és 1960 között 23 bejegyzés kapta a *Jegyzőkönyv* címet. Közülük egy valójában nem jegyzőkönyv, hanem füljegy-kimutatás, de „megszokásból” a jegyzőkönyv címet írta fölé a jegyző. Három szöveg juhtrágya-árverezés alkalmával készült. 19 szöveg tekinthető tehát a „gazdaság” szokványos összejövételén felvett „hagyományos” jegyzőkönyvnek.

1950. szeptember 30. és 1952. szeptember 30. között nem került jegyzőkönyv a „gazdaság” jegyzőfüzetébe. Az akkori esztenabíró, Részeg Lajos és az akkori jegyző, Tekse Zakariás valószínűleg nem tulajdonítottak elég jelentőséget az írásbeliségnek.

7 A szokatlan 'elismertetés' szó mögött valószínűleg a tizesek gyűléseit idéző *beüsmertetés* kifejezés húzódik meg. A *beüsmertetés* fogalmára, ritusára: Bárth 2007: 118–119, 121–122.

8 A csíki juhartársról bővebben: Szebeni 1962, további irodalommal.

1955 és 1958 között az a szokás vált jellemzővé, hogy a „gazdaság” évente két gyűlést tartott: egyiket Szent György nap (ápr. 24.) tájékán, a *juhgyűjtés* estjén, egyet pedig Szent Mihály nap (szept. 29.) tájékán, a *juhelhányás* estjén. Mindkét gyűlésről készült jegyzőkönyv a jegyzőfüzetbe.

Bizonyos rövid jegyzőkönyvek a két éve funkcióban lévő esztenabíró és esztenajegyző lemondásáról, illetve az új esztenabíró és esztenajegyző választásáról szólnak. Előfordult, hogy tagok felvétele, vagy újrafelvétele jelentette a gyűlés és a jegyzőkönyv legfontosabb napirendi pontját. Voltak olyan gyűlések, amelyeken sok belső esztenatársasági ügy került szóba. Ezekről az összejövetelekről az átlagosnál hosszabb jegyzőkönyvek készültek.

PÁSZTORFOGADÁSI EGYEZSÉG

Különös módon, a pástorfogadási egyezségeket a felső Czikók és Zata gazdaságának jegyzői nem másolták be a jegyzőfüzetbe, hanem különálló lapokon őrizték. Emiatt csak egy maradt fenn belőlük, mégpedig 1957-ből. Akkor Dánél Bálint menasági lakost fogadta meg a gazdaság juhászturnak. A szerződés részletesen felsorolta a pástor kötelességeit, különös tekintettel a szolgáltatandó sajt mennyiségére. Rögzítette a pástornak adandó kenyér és bocskorpénz mennyiségét és a *tejmérés* módját.

SZÁMADÁS

Az esztenabíró az esztenajegyző segítségével évente számadást készített az előző évi bevételekről, kiadásokról, amelyet esztenatársasági gyűlésen felolvastak, néhány személlyel ellenőriztettek, majd ünnepélyesen elfogadtak. A kész számadást a jegyző beírta a gazdaság jegyzőfüzetébe.

A bevételek jobbára trágyáztatásból, az un. *déli sajt* és a *sótúró* eladásából, illetve néha tagi befizetésekben származtak.

A kiadások a só-vásárlástól a mérleg-hitelesítésen át a pálinka-vételekig terjedtek. Utóbbi kiadás néha finomkodva, rejtélyes kifejezésekkel jelent meg a számadásokban, máskor viszont világos megfogalmazás utal az esztenatársaság vidám együtt-ivására, áldomására.

A jegyzőkönyvek bevezető soraiból látszik, hogy a gazdaság gyűlésein leginkább a teljes tagság volt jelen. Ezt úgy lehetett elérni, hogy a legtöbb gyűléshez áldomás is kapcsolódott. A pálinkát hol a *beüsmertetésre* váró új tagok, hol a vétségükért „vezeklő” tagok, hol maga a gazdaság fizette.

Különösen nevezetes szórakozási alkalomnak számított a szeptember végi összejövétel. Szent Mihály (szept. 29.), illetve a *juhelhányás* estjén nagy mulatozást csaptak az esztenatársaság juhosgazdáit. A vigassághoz szükséges pálinkát abból a „trágyapénzből” vásárolták, amelyet a juhok kerestek trágyázásukkal.

Néhány példa a számadásokban feltüntetett bevételekre:

Mérleg csinálásra bevételek 4780 lei (1950)
Szöcs György trágya előleg 1000 lei (1950)
Tekse András trágyáért fizetett 1211 leit (1950)
Kánya Istvántól sajtért 900 lei (1951)
Sótúróból 1953. évi 235 lei 20 bani (1953)

Déli sajt árába, á 8 lei kgr. 36 lei (1953)
Tekse Ignáctól 1955 tavaszi trágyába 100 lei (1955)
Szöcs Istvántól Boldogasszony utáni trágyába 200 lei (1955)
Tekse Ignáctól őszi trágyáért 80 lei 70 bani (1956)
Tekse Zakartól 1956. évi déli sajt 99 lei (1956)
Czikó Istvántól 10 kgr. sajt, á 10 lei 100 lei (1957)
Silló Józseftől déli sajt árába 112 lei 50 bani (1957)
Lacz Józseftől bárány sajt 112 lei 50 bani (1957)
Sótúró árába Lacz Józseftől 1958 100 lei (1958)
Tekse Ignáctól az 1958. évi tavaszi trágyáért 100 lei (1958)

Néhány példa a számadásokban előforduló kiadásokra:

29 kgr. só a juhok részére 348 lei (1950)
Gyűjtéskor szalonna ára 400 lei (1950)
A gazdaságnak tinta 13 lei (1950)
Fuvar díj a beszállított sajt szállításáért 700 lei (1951)
Mérleg hitelesítési díj 140 lei (1951)
Juhgyűjtéskor költség (áldomás) 1798 lei (1951)
Tavaszi mérleghitelesítési fuvar 150 lei (1951)
5 véka árpa á 400 lei, 2000 lei (1951)
Pásztorfogadáskor áldomás 50 lei (1952)
Szalonna a pásztornak 1 kgr. 25 lei (1952)
Szeg az esztenához 5 lei (1952)
Szent Mihálykor ital 63 lei (1952)
3½ liter pálinka gyűjtéskor 120 lei (1953)
4 liter pálinka Szentmihály este 120 lei (1953)
5 liter pálinka nyíréskor 150 lei (1954)
Magyar Lajosnak [esztenabíró] fűtés, világítás 2 évre 80 lei (1954)
Bors Lajosnak jegyzői díj 50 lei (1956)
Fűtés, világítás az esztenabíróknak 40 lei (1956)
½ liter pálinka a pásztornak sótúrókor 13 lei (1957)
Szöcs István esztenabíróknak világítás, 1956–1957, 40 lei (1957)
22 véka roz. Ebből 16 véka á 30, 6 véka á 35, 690 lei (1958)
A juhok orvoslására 1 liter pálinka 22 lei (1958)
1 liter pálinka sótúró behozáskor 22 lei (1959)
Esztena költöztetés Bagjodra 200 lei (1959)
Nyíréskor 6 liter pálinka á 22, 132 lei (1959)
Domokos Dénesnek kaliba oldal deszka 70 lei (1959)⁹

FÜLJEGY-KIMUTATÁS

A vizsgált jegyzőfüzetben két szöveges füljegy-kimutatás maradt fenn rajz nélkül. Az egyik a jegyzőfüzet végén található. Dátum nélküli, de bizonyára 1950-ben készült. A másik külön lapon íródott és 1954-es évszámot visel. Mindkét kimutatás hiányos. Bizonyos személyek neve után üresen maradt a füljegy-leírás helye. A két lajstrom tükrözi a csíkszentgyörgyi szóhasználatot, bár a külön lapon lévő jegyzék „népibbnek” látszik. Írója következetesen

⁹ A fenti adatok értelmezéséhez szükséges megjegyezni, hogy 1951–1952 fordulóján táján pénzreform, pénz-leértékelés zajlott le Romániában. Ezért értéküket tekintve nagy volt a különbség az 1950-ben és 1951-ben, valamint az 1952-től szerepeltetett lejek között.

a „fil” és a „lik” nyelvjárási alakot használta a „fül” és a „lyuk” helyett. Figyelemre méltó a „kerekfal” kifejezés emlegetése.

Alább idézek néhány példát a két füljegy-leírásból:

Lacz József: *Jobb füle bütüs, bal füle hasított, orra süttött* (1950)

Domokos Dénes: *Mindkét filin 2-2 lik* (1954)

Ambrus György: *Balfil bütüs, líkas, bal hátul kivétel* (1954)

Bors Lajos idős: *Bal füle bütüs, hátul kerekfal kivétel* (1950)

Bors Lajos ifjú: *Bal füle bütüs, hátul kerekfal kivétel, szembe hasítva* (1950)

Részeg Lajos: *Bal fil áj, jobb elől, hátul kerekfal kivétel* (1954)

Szócs István veres: *Jobb fil kerekfal kivétel hátul, a tövin egy csipés* (1954)

Szócs Ferenc: *Jobb fülín egy juk, bal füle bütüs szembe hasítva* (1950)

Tekse Zakariás idős: *Bal fülén hátul kerekfal kivétel és egy juk* (1950)

Vargyas József: *Bal fülín egy juk, elől egy csipés* (1950)

Tekse Gábor: *Mindkét füle áj és behasítva* (1950), *Mindkét fil V kivétel, bal filen a V behasítva* (1954)

Tekse Zakar ifjú: *Bal fil lik, hátul kivétel, lik kihalítva a hegyire* (1954)

Gyújtó Lajos: *Jobb fil bütüs és líkas, bal hátul kivétel, elől csipés* (1954)

Czikó István: *Bal füle abroncs szaka és bütüs, jobb füle abroncs szaka.* (1950)

GYŰJTÉSI KIMUTATÁS

Különálló lapokon három olyan lajstrom maradt fenn, amely címétől függetlenül *juhfelgyűjtési* kimutatásnak tekinthető. Egyik 1956-ból, a másik 1957-ből, a harmadik 1960-ból származik. Az első kettő a „felső Czikók”, a harmadik az „egyesített Czikók” gazdaságának adatait tartalmazza.

A kimutatások legfontosabb eleme a gazdanévsor, a pásztor elé adott juhok számával.

1956-ban 32 gazda alkotta az esztenatársaságot. egy-egy gazda juhainak száma 2 és 8 között ingadozott.

1960-ban az „egyesített” gazdaság 50 sorszámozott és 7 sorszámozatlan, összesen tehát 57 gazda 255 juhának biztosította a nyári legelést. Akkor két 10 juhos és három 9 juhos gazda is akadt.

A fennmaradt gyűjtési kimutatások nehezen áttekinthetők, kuszák, javításokkal, firkálásokkal terheltek.

ÁRVERÉSI JEGYZŐKÖNYV

A címtől függetlenül 3 árverési jegyzőkönyv maradt fenn: kettő 1950-ből a jegyzőfüzetben, egy pedig 1955-ből külön lapon. Mindhárom a juhok trágyájának árveréséről szól. A licitálás nyertese mindig a gazdaság valamelyik tagja volt, aki úgy igyekezett földje, kaszálója termőerejét fokozni, hogy pénzért néhány hétre rátelepítette az esztenát.

Az árverésen *feltartott* pénzüsszeg fizetésén kívül a *trágyás gazda* köteles volt bizonyos fuvarozási feladatokat is elvégezni. Erről az 1950. április 30-án kelt árverési jegyzőkönyv szövegezője így fogalmazott: *A trágyás gazda minden velejáró tehet köteles viselni. Fogas, só,*

gyapjú, esztena szállítást stb. Valamivel bőbeszédűbb volt az 1955. április 30-án fogalmazott árverési jegyzőkönyv írója: *Trágyás gazda köteles az összes felszerelést Lovászóra szállítani, nyíréskor a gyapjút haza hozni, továbbá a fogasokat Boldogasszonykor kaszállóra szállítani.*

A trágyázás árát heti ár formájában állapították meg. Az árverés nyertese a teljes összeget három részletben fizette ki. A fenyegető megfogalmazások ellenére előfordult, hogy a nyertes „hátralékban maradt” a díj egy részével. Ezt tükrözik a számadások.

JEGYZÉK

Jegyzék címmel a jegyzőfüzet lapjai közé helyezve fennmaradt egy 1956. május 28-án kelt cédula, amely az un. *déli sajt* elárverezéséről szól. Bors Lajos jegyző írta alá. Tanulságos rövid szövegét teljes terjedelmében itt közlöm: *1956. V. 28-án nyírés alkalmával a déli sajtot elárverezte a gazdaság. A legtöbbet ígérő Tekse Zakar ifjú tartotta fel 11 leibe kgr.-ját. A sajt 9 kgr. volt, tehát 99 lei az ellenértéke.*

SZAKIRODALOM

Bárh János

2004 *Úz-völgyi magyarok. Településnéprajzi és népesedéstörténeti tanulmány.* Bárh Bt. kiadása, Kecskemét.

2007 *Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működése a XVII-XX. században.* A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete és a Bárh Bt. kiadása, Kecskemét.

2012 *Szentgyörgy megyéje Alcsíkban. Esettanulmány a katolikus székelység egyháztörténetéhez és társadalomnéprajzához.* A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete és a Bárh Bt. kiadása, Kecskemét.

Mg. Stat.

1897 *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Első kötet. (Az 1895. évi VIII. tcz. alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként.* Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal kiadása, Budapest.

Szebeni [Vámszer] Géza

1960 A csíki juhászat. *Ethnographia* LXXIII. 54–89.

Szinnyei József

1893–1901 *Magyar tájszótár* I-II. Hornyánszky Viktor kiadása, Budapest.

Ujvári Béla

1993 Juhtartás Csíkmenaságon. *Néprajzi Látóhatár* II. (1–2) 83–94.

FÜGGELÉK

1. PÁSZTORFOGADÁSI EGYEZSÉG

Készült Csíkszentgyörgyön a Szöcs István esztenabíró házábanál 1957. II. hó 15-én egy felől a Czikók felső gazdasága, más felől Dánél Bálint csíkmenasági lakos között az alatt írt feltételek mellett.

1. A felső Czíkok gazdasága megfogadja az 1957. évre Dánél Bálint menasági lakost fejő és meddű pásztor-nak 1957 Szentgyörgy naptól Szentmihály napig.
2. A pásztor köteles minden fejős juh után 9 kgr. jó minőségű sajtot adni a gazdának. Tejméréskor 9½ kgr. déli sajtot ad a gazdaságnak, továbbá 9 kgr. sajtot bárány sajtba. Továbbá köteles az esztenabíróknak és esztana jegyzőnek 1-1 állatját díjmentesen gondozni, vagy ha nem volna állatjuk, úgy ehelyett 1-1 juhra való sajtot ad nekik. Ad minden juh után 1 kgr. fogott ordát.
3. A pásztor ad minden 100 fejős juh után naponta 9½ kgr. sajtot sótűrőba. Esztana építés és felszerelés szállítás fele részbe a pásztor terhelé. A pásztor vállalja, hogy az állatokat jól gondozza s jó bánásba részesíti. Ha betegség fordul elő, akkor vagy a gazdát vagy az esztenabírót értesíti. Ha az állatokból elpusztul, akkor azt megnyúzza, mert fület bőr nélkül nem fogad el a gazdaság. Köteles az esztenát tisztán tartani, a kosárt rendszeresen forgatni s csipkevágó eszkéket hordozni s a káros gyomokat irtani.
4. A gazdaság ad 14 kgr. jó minőségű kenyeret a pásztor-nak és 50 bani bocskorpénzt juhonként.
5. Tejméréskor, ha a juh ad 3 evőkalán tejet, az egész sajtra marad, ha 1½ kalán tejet ad, úgy fél sajtra marad, ha nem ad 1 kalánnal sem, az kiesik.
6. A pásztor kötelezi magát, hogy semmiféle személyi nézeteltérésből az állatokon bosszút nem áll.
7. Ha igazolatlan károk származnak, vagy a fent írt mennyiségű és minőségű sajtot nem adná meg a gazdának, úgy a gazdaság előtt e mai nap kijelenti, hogy a károkért ingó és ingatlan vagyonából törvényes úton eleget enged venni a gazdaság tagjainak, s ezt jelen egyezség aláírásával magára nézve kötelezőnek elismeri.

Csíkszentgyörgy 1957. II. 15-én.

Gazdaság nevében
Bors Lajos, Czíko István

Pásztor
Dánél Bálint

Jegyzet:

Papírlapra íródott, amelyet belehelyeztek a felső Czíkok és Zata gazdasága jegyzőfüzetébe. Eredeti szerződés eredeti aláírásokkal. Hátlapjának tanúsága szerint a következő évre is meghosszabbították.

2. JEGYZŐKÖNYV

Mely főlvetetett Csíkszentgyörgyön a felső Czíkok és Zata tíz gazdaságának esztana bírójának házánál, Tekse Andrásnál.

Jelen vannak: Lacz József, Czíko Gergely, Czíko Jenő, Részeg Gábor, Domokos Dénes, Magyar Lajos, Czíko István, Ambrus György, Magyar István, Bors Lajos idős, Bors Lajos ifjú, Részeg Lajos, Szócs István, Vargyas István, Kánya Lázár, Tamás Károly, Kánya István, Szócs György borsszem, Urus László, Szócs Ferencz, Tekse András, Tekse Ignác, László Lajosné, Tekse Zakar idős, Tekse Gergely, Vargyas József, Czíko Sándor, Czíko Kálmán, Gyűjtő Lajos, Tekse Gábor és Tekse Zakar ifjú.

Tárgy: 1. A gazdaság elhatározza, hogy mivel mérlegje nincsen, egy új mérleget csináltat. Tekintettel arra, hogy a pénztárnak nincsen pénze, úgy minden egyes gazdasági tag köteles 170 lei, azaz Egyszáz hetven leit az esztana bíróhoz befizetni. Ugyan akkor elhatározzák, hogy ha valamelyik tag eleget nem tesz, úgy a gazdaságból kizárják.

2. A gazdaság egy hangülag határozatot hoz, hogy aki önkényesen eltávozott az 1949 évig és most vissza akarnak jönni a gazdasághoz, az 1950-es évre, azok kötelesek fizetni 390 leit.

3. A gazdaságnak az 1949. évi pénztári maradványa volt 2400 lei és 52 kupa gabona, ami fölosztva fejenként 220 lei. Ezen összeghez hozzá jön az egyes számú határozatban foglalt 170 lei, ami összesen kitesz 390 leit, mely összeg fizetésére a 2. számú határozat kötelez minden egyes tagot, akik vissza akarnak jönni. Csíkszentgyörgy, 1950. április 6-án.

Hitelesítők: Magyar István
Tekse Gábor

Jegyzet:

Jegyzőkönyv a felső Czíkok és Zata gazdasága jegyzőfüzetének 3-4. oldalán, a két hitelesítő eredeti aláírásával.

3. JEGYZŐKÖNYV

A felső Czíkok és Zata tíz gazdasága teljes létszámmal egy hangúlag határozatot hoz.

Tárgy:

A gazdaság elhatározza, hogy az 1950-es évre Boldogasszonytól Szentmihályig az erdőre a juhtrágyát nyílt árverésen eladja. A legtöbbet ígérő Szócs György borsszem, aki 810 lei, azaz Nyolcszáztíz leiben fizeti ki hetire. A gazdaság három föltételben szabja meg a fizetést. Első fizetés Boldogasszonykor, második két hét múlva és harmadik fizetés Szentmihálykor.

A trágya-fentartó gazda minden terhet köteles viselni, úgymind fogas, esztena stb. szállítást. A gazdaság semmi névvel nevezendő kérést nem vesz figyelembe.

Ha a jegyzőkönyvben foglaltaknak eleget nem tesz, úgy minden ingó és ingatlan vagyonából eleget enged venni.

Előleg 1000 lei.

Csíkszentgyörgy, 1950. április 16-án.

Hitelesítők: Czíko István
Lacz József

Jegyzet:

Jegyzőkönyv a felső Czíkok és Zata gazdasága jegyzőfüzetének 5. oldalán, a két hitelesítő eredeti aláírásával.

4. JEGYZŐKÖNYV

Felvétetett 1953. IV. 27-én Magyar Lajos esztenabíró házánál.

A gazdaságból jelen van a 30 tagból 27. Magyar Lajos esztenabíró előadja, hogy van új tagnak jelentkező idegen gazdaságból, és kéri a társulatot hogy határozzon ezeknek a felvétele tárgyában.

Magyar Lajos esztenabíró javasolja, hogy az új tagokat, név szerint Szócs Gyulát, Silló Józsefet vegye fel a gazdaság örökös tagjai sorába.

Az esztenatársaság egyhangúlag elhatározza, hogy Szócs Gyulát és Silló Józsefet a gazdaság tagjai sorába felveszi, ha 1 liter pálinkát a mai nap tisztelet képpen adnak a gazdaságnak, továbbá fizetnek 30 Leit 1953 Szentmihály napig, ellen esetben a gazdaság örökre kizárja tagjai sorából és jogaikat elvesztik.

Silló József és Szócs Gyula vállalják, hogy a 30 Leit 1953 Szentmihály napig megfizetik, az 1 liter pálinkát pedig a mai nap megadják.

Kánya Zakar új tagot, mint gazdasági tag fiát 1 liter pálinka ellenébe teljes tagnak felvette a gazdaság tagjai sorába.

Fölolvasás után jelen jegyzőkönyv lezárattott.

Csíkszentgyörgy, 1953. IV. 27.

Bors Lajos

jegyző

Silló József

Szócs Gyula

Jegyzet:

Jegyzőkönyv a felső Czíkok és Zata gazdasága jegyzőfüzetének 21. oldalán a jegyző és a két új tag eredeti aláírásával.

A Kánya Zakarról szóló bekezdés eredetileg utóiratként szerepelt a jegyzőkönyv végén. A közlés során építettem be a jegyzőkönyv szövegébe.

5. JEGYZŐKÖNYV

Készült Csíkszentgyörgyön 1960. IV. 19-én Kánya Zakar esztenabíró házánál.

Tárgysorozat: 1. Legelőtakarítás
2. Fogascsinálás
3. Gyűjtés

Kánya Zakar ismerteti a községi néptanács utasításait a fenti tárgysorozattal kapcsolatba. Utána kéri a gazdaságot, hogy hozzon határozatot a fenti pontokra.

1-2. ponthoz. A gazdaság egyhangúlag elhatározza, hogy 1960. IV. 29-30-án Lovászon legelőtakarítást csinál. Megtakarítanak 16 Ha legelőt. Legelőtakarítás után a gazdaság 12 láb fogast csinál helyszínen. Minden gazdasági tag köteles a fent írt napokon megjelenni legelő takarítani és fogas csinálni. A szükséges szeget mindenki viszi.

A gazdaság egyhangúlag elhatározza, hogy amelyik gazda nem jelenik meg legelő takarítani és fogas csinálni, annak a sajtjából nyíreskor le foglalnak 3 kgr.-ot, melyet szerződéses áron átadnak a tejátvevő központnak, az árát pedig a gazdaság pénztárába helyezik. Legelőtakarításra a felszólítást 4 nappal a fenti idő előtt kiadja az esztenabíró.

3. ponthoz. A gazdaság egyhangúlag elhatározza, hogy 1960. IV. 23-án szombaton felgyűjti a juhokat, ha nem lesz rossz idő.

Jelen jegyzőkönyvet fölolvásás után tudomásul vette minden tag. Kötelezőleg elismeri.

Bors Lajos

Jegyzet:

Jegyzőkönyv a „Czikók és Zata gazdasága” jegyzőfüzetének 63. oldalán az esztenatársasági jegyző aláírásával.

6. JEGYZŐKÖNYV

Készült Cskszentgyörgyön 1960. X. 1-én a Kánya Zakar esztenabíró házánál Szent Mihály nap után juh elhányás alkalmával.

Jelen volt a teljes gyűlés.

Esztenabíró üdvözlő a megjelenteket, a gyűlést megnyitja. Kéri a tagokat, hogy az 1959-60. évi gazdasági számadást hallgassák meg, hozzászólásait tegyék meg.

Ezután ismerteti a tavasz folyamán eszközölt fogas csinálási munkát, hol a tagok túlnyomó része becsületesen részt vett. 1960. IV. 24-én felvett jegyzőkönyv határozata értelmébe azok a tagok, kik nem vesznek részt ezen munkába, azoknak 3 kgr. sajtját a tagság nyíreskor eladja az állami begyűjtőnek. Ezen határozatot nyíreskor oda változtatta a tagság, hogy köteles minden tag, aki nem vett részt a legelő takarítás és fogas csinálásnál, azok Szent Mihálykor fizessenek büntetésül fejenként ½ liter pálinkát a teljes tagságnak. Ezek a következők: Lacz József, Kasza József, Kánya Ferenc, Czikó Gergely, Magyar István és Czikó Kálmán.

A tagok csináltak 14 láb fogast az alatt írtak szerint: 1. Kánya Zakar, Bors Lajos, Csiszer Gyula 2. Domokos Dénes, Domokos Jenő 3. Lukács Jakab 4. Lukács Vilmos 5. Tekse István, Kánya István felső 6. Kánya Lajos, Szócs István 7. Tekse Ignác, Gál Gábor 8. Magyar Lajos, Kézdí Lajos 9. Tekse Sándor, Urus Pál 10. Ambrus Gyula, Kánya Áron 11. Kánya István alsó, Czikó Ferenc 12. Vargyas István, Tamás Károly, Részeg Lajos 13. Czikó András, Czikó Lázárné 14. Czikó Vendel, Gyűjtő Lajos, Kánya József, Balla Sándor.

Esztenabíró előadja, hogy Szócs Pál és Szócs Sándor pásztorok június hónapba azzal a panasszal fordultak az esztenabíróhoz, hogy a beosztott lovászói legelőre berszán és regáti juh serget hajtottak. Ezen panasz alapján az esztenabíró és jegyző a helyi néptanácsnál eljárta, hol nagy nehézség után megadták a legeltetési szerződés másolatot, de ennél több segítséget nem adtak. Így a 2 idegen sereggel megterhelt legelőn a pásztorok nem adták meg a szerződésbe foglalt 9 kgr. sajtot, csak 8 kgr.-ot. A legeltetési szerződésbe olyan területeket szerződött le a Néptanács, melyek részbe használhatatlanok, vagy olyan távolságra vannak, hová a közbe eső ültetés miatt sem lehet eljutni. Ezen észrevételeket megtette az esztenabíró és jegyző a Néptanácsnál is.

Az állatok a nyár folyamán betegek nem voltak.

A számadás felolvasása után a gyűlés kinevezi után vizsgálni Kézdí Lajos, Csiszer Gyula tagokat, akik felülvizsgálva a számadást, azt helyesnek találták, így jóváhagyását javasolják, melyet a közgyűlés elfogad.

Az 1960. IV. hó 24. [-i] határozat értelmébe a gazdaság megjavította a régi esztenát, melybe részt vettek a következők, akik az alatt írt anyagot adták: Bors Lajos ifj. 1 darab 4 méteres deszka, földélnék anyagot Magyar Lajos, Czikó István, talpnaq való Tamás Károly, Magyar István, földélnék Ambrus Bálint, Részeg János, deszka Tekse András, talpnaq, egy fának való és 1 darab 4 méteres deszka Szócs Imre, deszka Kánya Áron, egy fa Tekse Sándor, deszka Szócs Ágoston, egy fa Tekse Ignác.

Pásztorok a kenyérről kapcsolatba panaszt nem emeltek. Kár nem volt senkinek.

Esztenabíró és jegyző kéri a közgyűlést, hogy válasszanak más esztenabírót és jegyzőt, mivel az esztenabíró már 2 éve, a jegyző pedig 8 éve teljesíti ezt a kötelességet, s mivel szerre járó pohár, viselje más is. A közgyűlés nem fogadja el a lemondást, kötelezi fent irtakat, hogy még 1 évig viseljék gondját a gazdaság ügyeinek.

Esztenabíró előadja, hogy mérleg hitelesítési ügybe Szentsimonra és Szeredába járt többször. Kéri a közgyűlést valamilyen költség megtérítésére. A közgyűlés megszavaz erre 60 Lei megtérítést az esztenabírónak az 1961. évi bevételekből.

Esztenabíró előadja, hogy az egyik esztana felesleges, határozzon a közgyűlés ebbe az ügybe. A közgyűlés egyhangúlag úgy dönt, hogy az esztenát nem adja el, utasítja az esztenabírót annak karban tartására az időjárástól védett helyen.

Jelen jegyzőkönyv felolvasás után jóváhagyva aláíratott.

Bors Lajos jegyző

Jegyzet:

Jegyzőkönyv a „Czikók és Zata gazdasága” jegyzőfüzetének 72–74. oldalán az esztenatársasági jegyző aláírásával.

Az utolsó bekezdésben emlegetett fölösleges esztana valószínűleg azzal kapcsolatos, hogy az „alsó Czikók gazdaságát” 1958-ban a *Néptanács* erőszakkal beolvasztotta „a felső Czikók és Zata gazdaságába”.

SZÓMAGYARÁZAT

(A függelékben közölt szövegek és a tanulmányban idézett szövegrészek értelmezéséhez)

abroncs szaka = füljegyfajta. A *szaka* szó jelentésére: Szinnyei 1893–1901 II.: 474 (vö. Ujvári 1993: 88).

áj = itt: füljegyfajta. V alakú kivágás (vö. Szinnyei 1893–1901: 19, Szebeni 1962: 87).

bárány sajt = egy bizonyos fejés tejterméke. Az a sajt, amelyet a pásztor a gyűjtés napján fejt első tejből készített. *Bőgő sajt* néven is emlegették a bárányelválasztást követő bőgésre utalva. A gazdaság rendelkezett vele. Általában eladta.

bocskor pénz = a pásztorok fizetett pénzjárandósága. A pásztorbér egyik régi eleme.

Boldogasszony = Nagyboldogasszony ünnepe (aug. 15.)

bütös, bütülés = itt: füljegyfajta. Levágott hegyű fül. Vö. a *csonka* szóval is jelölt füljeggyel! (Szebeni 1962: 87.)

déli sajt = egy bizonyos fejés tejterméke. Az a sajt, amelyet az Orbán-napi (máj. 25.) déli fejésű tejből készített a pásztor. Ezen a napon a juhtartó gazdák „feljártak a havasba”. *Nyírést*, illetve *mérést* tartottak. A *déli sajttal* a gazdaság rendelkezett. Eladta vagy fuvarozással segítő gazdákat jutalmazott vele.

elhányás, juhelhányás = a juhnyáj felszámolása úgy, hogy a juhok visszakerülnek gazdáikhoz. Jellegzetes időpontja: Szent Mihály ünnepe (szept. 29.), vagy Szent Mihály nap környéke.

erdő = itt: havas. Falutól távoli erdős, legelő hegyi terület.

eszteke, csipkevágó eszteke = ösztöke. Olyan éles végű, botszerű eszköz, amellyel a pásztor a káros gyomokat irtathatta a legelőn.

esztana = Szűkebb értelemben: a juhászok éjszakai szálláshelyeként, illetve a sajtkészítés színterékként használt faépület. Tágabb értelemben: határbeli ideiglenes juhtartó telep, pásztor szállás, a juhok egybentartására, fejésére, a sajtkészítésre és a pásztorok tartózkodására használt mozgatható építmények összessége.

feltart = árverésen a legtöbbet ígéri.

fil = fül

fogas = a *juhokasár* gyanánt használt mozgatható kerítés egyik eleme, amelyet farudakból, lécekből állítottak össze (vö. Ujvári 1993: 90, Szebeni 1962: 67, 70).

gazdaság = itt: juhtartó gazdák szervezete, esztenatársaság

gyűjtés, juhfelgyűjtés = a juhnyájja, *sereggé* szervezendő juhok összegyűjtése gazdáiktól. Jellegzetes időpontja: Szent György napja (ápr. 24.) vagy annak környéke.

kalán = kanál

kerekfal = itt: füljegyfajta. Kivágott félkör a fül szélén (vö. Ujvári 1993: 87–88, Szebeni 1962: 87).

kosár = Mozgatható elemekből, *fogasokból*, *lészakból* összeállított fakerítés a juhnyáj egybetartására. (Tárgyese Cs. Szentgyörgyön: *kosárt*)

mérés, tejmérés = a juhsgazdák vidám együttléte az esztenán, amikor fejéssel és a tej megméréseivel megállapítják minden fejős juh tejelő képességét, illetve a gazdájának járandó sajtmennyiségét.

nyírás = a juhok gyapjájának lenyírása az esztenán

sereg = juhnyáj. (Tárgyese Cs. Szentgyörgyön: *serget*)

sótúró = A *juhfelgyűjtéstől*, Szent György napjától (ápr. 24.) Szent kereszt napjáig (máj. 3.) fejt tejből készített túró. A pásztor az esztenatársaság rendelkezésére bocsátja, amely nem osztja ki tagjainak, hanem eladja, hogy az árából sótvégyen a juhok számára (vö. Ujvári 1993: 91–92, Bárth 2007: 354).

orda = a juhtej savójának forralása során a sárgás lé tetejére feljövő és onnan leszedhető pépes, fehér tejtermék. A „fogott orda” kifejezésben a „fogott” szó valószínűleg az ordatermelődés kezdetén leszedett korai ordára vonatkozik.

trágyás gazda = az esztenatársaságnak az a tagja, aki árverésen megveszi az esztenatársaságban lévő gazdák közös juhseregének trágyáját, földje, kaszálója termőképességének emelése céljából. Más szóval: fizet azért, hogy az esztenát bizonyos ideig a saját birtokán állítsák föl és ezáltal a keletkezett trágya a földjén maradjon.¹⁰

SCRISUL ÎN ASOCIAȚIILE DE STÂNE SECUIEȘTI

Asociațiile de stâne sunt organizații cu rol economic, formate și susținute de către proprietari cu puține oi, cu scopul de a soluționa într-un mod benefic pășunatul oilor, respectiv valorificarea laptelui. Autorul prezintă asociațiile de stână din două sate secuiești contopite, Ciucsângeorgiu și Bancu, cu un accent deosebit pe cultura scrisului. Studiul se bazează pe un caiet-registru al asociației de stâne, consemnat între anii 1950 și 1960. Caietul are 80 de pagini și cuprinde procese verbale, diverse socoteli, registre privind semnele de la urechea animalelor, liste. La sfârșitul studiului figurează textul unei înțelegeri de angajare a păstorului și a patru procese verbale.

THE LITERACY OF SZEKLER SHEEPFOLD SOCIETIES

The sheepfold societies are economical organizations, formed and sustained by those proprietors, who possess only few sheep, in order to solve the pasturing of the animals as well as the realization of the milk. The author presents the sheepfold societies of two annexed Szekler villages, Ciucsângeorgiu and Bancu, with a special accent on their literacy. The study uses as a source a register book of the society used between 1950 and 1960. The book has 80 pages and includes reports, statements, records of the signs used on the animals' ears, lists. At the end of the study there is an annexed shepherd hiring agreement, respectively the text of four reports.

¹⁰ Ezúton köszönöm Kézdi József csíkszentgyörgyi közbirtokossági elnöknek, hogy e tanulmány írása idején telefonon és e-mailben tanácsokat adott néhány fogalom, például a *bárány sajt* és a *déli sajt* értelmezéséhez.